

Om knaldromaner, føljetoner og kolportage- litteratur i Danmark (1)

af tandlæge Per Hougaard

I 1816 udgav Rasmus Nyerup en bemærkelsesværdig bog: *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder*. Heri opregnes fordomsfrit de bøger, der siden bogtrykkets fremkomst havde adspredt menigmand, når han ikke var sysselsat med bibellæsning. Det var på høje tid, at disse ridder- og Robinsonromaner, spå- og drømmebøger etc. blev registreret, for de var på vej ud - og de bevarede eksemplarer var få og spredte.

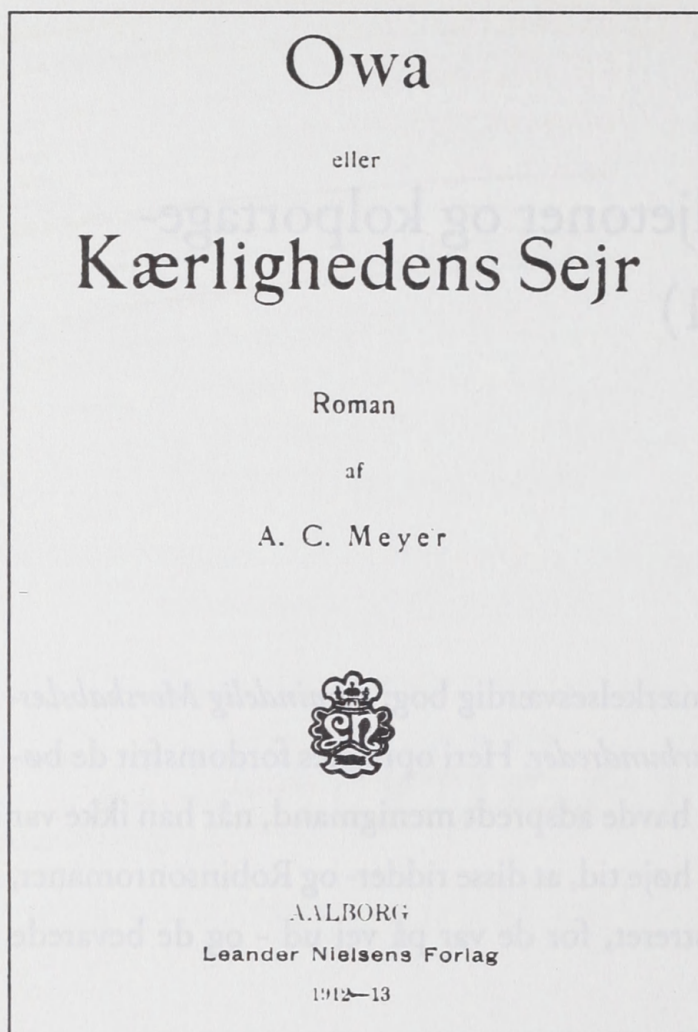
Det samme er ved at ske i dag: Den masselæsning, som fortrængte de gamle folkebøger, er også ved at forsvinde, skønt det drejer sig om kolossale litteraturmængder. Selv i Det kongelige Biblioteks beholdninger er der lacuner: Man mangler f.eks. den sidste bog af en så kendt og skattet føljetonforfatter som folketingsmand A.C. Meyer (1858-1938)! (ill. 1)

Der skal derfor her i tidsskriftet slås et slag for en farverig, men foragtet litteraturform: Knald- og kolportageromanen.

Spændingen stiger - og holdes vedlige

Op mod 1800 fik den (spids- og bedste-)borgerlige roman skarp konkurrence fra den såkaldte førromantiske roman - eller for at sige det rent ud: Røver- og rædselsromanen og den gotiske gyser¹. Ingemann skrev hårrejsende noveller og Johannes Wildt (1782-1836) grundlagde den danske knaldroman med titler som *Dødningefingeren eller den falske Kong Oluf* 1829 og *Den banlyste Kjærlighed eller Gravhvelvingen under Frue Kirke* 1835.

Disse bøger regnedes stadig til den etablerede litteratur, men dette tilhørsfor-

Ill. 1: A.C. Meyer - maskinsmed, stukkatør, socialdemokratisk rejseagitator, teaterdirektør og folketingsmand 1895-1932 - var også en frugtbar føljetonforfatter, hvordan han så ellers fik stunder til det! Romanerne blev meget læst, skulle man tro - for den sidste, der ses her, har hidtil kun været kendt som titel. Den er på 487+552 sider. Kenderen Aage Welblund betegner hans værk som "sociale Sypigeromaner med lidt Knald i" !

hold blev brudt omkring 1840 af samfundets ændring: Industrialiseringen og byernes deraf følgende vækst, øget skolegang og bedre belysning skabte et nyt, stort - men litterært utrænnet - publikum².

De nye læserskarer kunne kun delvis mættes via den organiserede boghandel. Johannes Wildts "historiske" linie fortsattes således af forfattere, der også var forlæggere: Chr. D. Krag (1801-1874), C.J. Hornum (1814-1876) og Eduard Meyer (1813-1880). Sidstnævnte blev så hovedrig, at han forsøgte sig som kunstmæcen i Paris - og endte som et tragikomisk fattiglem.

Meyer tjente sin formue på det nye middel til dækning af massernes læsebehov: Den fortsatte roman - eller følgeromanen som han kaldte den, fordi den fulgte med hans bladudgivelser. Føljetonen indførtes allerede 1793 i Danmark af Emanuel Balling, men genoptoges nu efter fransk forbillede. Snart havde enhver avis sin frakligningsroman, der senere kunne udgives samlet. Disse såkaldte føljetontryk var ikke pålagt pligtaflevering. Der opstod endog blade, der kun bestod af fortsatte romaner³. Almindelige blev også føljetoner, der solgtes heftevis via et net af agenter,

Ill. 2: *Mormonpræstens Bytte* - 4. del af *Kæmpernes Konge* af Mac.Conan Dickinson, dvs. Louis Møller. Møller har åbenbart både med hensyn til pseudonym og emne ladet sig inspirere af Conan Doyle's *En Studie i Rødt*, der kom 1893 på dansk. Han var ikke den eneste, der udnyttede mormonernes uheldsvangre fascinans: Ingemann indfletter dem i *Landsbybørnene*, 4. del 1852 og *Nyt Aftenblads* føljeton for 1871 var Balduin Möllhausens *Mormonpigen*, *Roman i sex Dele*.

de såkaldte kolportører (Af fransk: col-porter: bære om halsen).

I Frankrig udvikledes føljetonskriveriet hurtigt til ren, men ofte højt kvalificeret fabrikation, og vore hjemlige forfattere lærte snart genrens specielle krav⁴. Titlen valgtes med omhu: Om *En Nat af det danske Hof's hemmelige Historie* 1854 skriver "udgiveren" V. Mahnner (= V. Hermann) f.eks. : "Den forførelses Titlen daterede sig øjensynligt fra Sergeantens Haand. Hvad han har tilsigtet dermed, skal Udgiveren ikke kunne sige ..." - Svaret er ellers ligetil: Den slags titler sælger godt - så godt, at de kan genbruges. Tre år efter kom *De danske Kongeborges Mysterier, eller hemmelige Hofhistorier* af A.C. - ikke den A.C., der 1844 oversatte *Londons Mysterier*⁵, men en forklædt litterat, L.J. Flamand. Denne litterære knopskydning bredte sig til satiren: 1854 kom også *Mysterier fra Cancellibygningerne* af Casper Courrosa - et let gennemskueligt dæknavn for Casper Rosenhoff (1804-1869), en alsidig vielschreiber og frihedsvæn, der som den eneste af vore folkeforfattere fik statsstøtte.

Titelbladet er den klassiske føljetonromans blikfang, præget af dobbelte, markskrigerske titler og gådefulde, tilslørede forfatternavne - hvis der da overhovedet er noget forfatternavn.

Vendte den uskyldige læser dette titelblad, blev han/hun uhjælpeligt fanget af de første linier - det kunne gøres ganske enkelt:

"Man havde fisket et Kvindeligt op" (A.C. Meyer: *Owa*, 1912)

eller med sans for de pittoreske detaljer:

"Der lød et Skrig højt oppe paa Taarnloftet i den graa Taarnbygning, et kort Angstskrig, som ingen hørte, og foran et Barnelig, som Tiden havde forvandlet til en Mumie, stod en 12 Aars Dreng og rystede. Han havde nylig haft dette Barnelig i sine Hænder. Han havde troet, det var en gammel Dukke, med Hoved, Hænder og Ben af Pap ..." (Th. Andersen: *Den graa Taarnbygning*, 1906)

Men der var stadig 1000 sider igen, og køberen måtte holdes i et jerngreb gennem alle 50 hefter. Chock skulle følge på chock: "Ingeborg udstødte et fortvivlet Skrig og sank om i Armene paa den gamle Advokat". Den læser, som allerede gennem 523 sider havde fulgt pigen, "hvis lysegule Haar faldt i lange Lokker ned om et Ansigt, der havde noget saa mildt og barnligt ved sig, at enhver uvilkaarligt maatte beundre hende", købte med skælvende hænder næste hefte. Belønningen kom 393 sider senere, hvor skøn Ingeborg atter sank, men denne gang "i Knuds Arme, idet

Doktor. Zigomar.

Den hemmelighedsfulde Læge.

Ill. 3: Omslagstegning af R. Louw til et af Louis Møllers sensationelle produkter. Bemærk de lurende øjne i kraniets øjenhuler - bogens tredje del hedder meget passende: *Øjnene, der dræber*. Den hemmelighedsfulde buddhist dr. Zigomar dør tragisk, men de elskende "saa paa hinanden med et Blik, der rummede usigelig Glæde - Det blev den lykkeligste Dag i deres Liv, for den fødte det evige Haab i deres unge Hjerter" - det var intet under, at man startede med et førsteoplæg på 5000! Dr. Zigomar genopstod da også som seriefigur i 1936.

en inderlig Lykke og Tilfredshed afspejledes i hendes Ansigt" (Emil Borring: *Færgemandens Datter* 1876-77 og 1904).

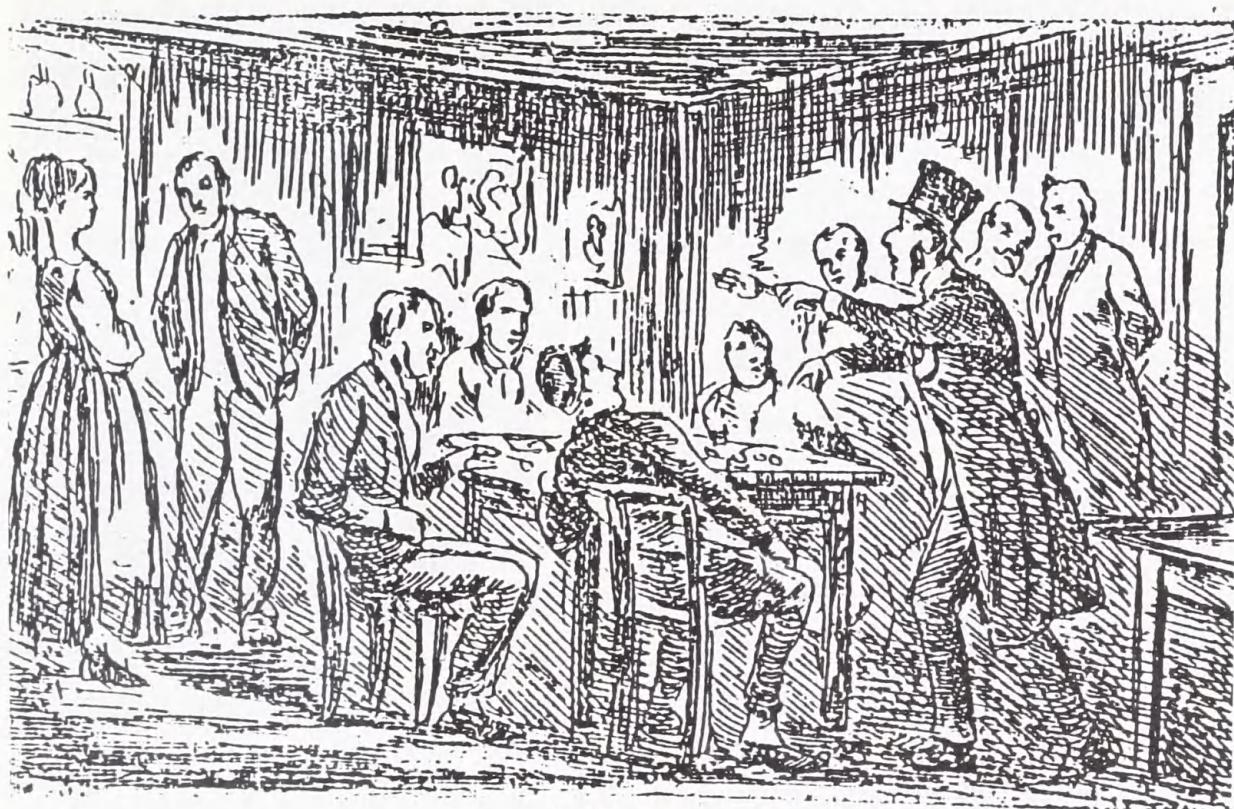
Bøger som de her nævnte kaldes under et knaldromaner, men selv brugte forfatterne udtryk som original novelle/roman, historisk eller kriminal-roman. Senere målrettedes betegnelserne: Sensationsroman kaldte Mac.Conan Dickinson sin *Kæmpernes Konge* 1924 (ill. 2), mens Alf Erling: *Doktor Zigomar* 1918 betegnedes: Eksotisk Sensationsroman om Forbrydelse, Kærlighed, Had og Hævn (ill. 3). Sammes *Mørkets Brødre* 1920 benævntes: Detektiv- og Forbryderroman fra det underjordiske Rusland. Alle tre bøger er skrevet af Louis Møller, en af genrens bedste mænd. En særlig undergruppe er sypigeromanen, en sentimental, langt udtrukken kærligheds- og forviklingshistorie, ofte med kvindelig hovedperson, f.eks. Holger Bernhard Holm: *Kitty eller Kirkeklokken i Farum, en original romantisk Fortælling* 1903. *Ambrosius* af rigskomtesse Olga Eggers Rosenberg kaldtes direkte en Folkebog - og den blev tilsyneladende læst til laser, illustreret som den var med scenefotografier; Dansk Skønlitterært Forfatterleksikon kender i hvert tilfælde ikke 1-2. oplag i bogform - det eksisterer imidlertid og kom 1905.

En vandring i litteraturens underskov

Handlingsskelettet - for stadig at tale romanteknisk - i den danske knaldromans historie er bygget op om to familier: Jordan og Møller. De repræsenterer hhv. udgi-ver- og forfattersiden.

Ludvig Jordan (1813-1889), der nedsatte sig som boghandler 1839, mættede den stigende læsehunger ved i stor stil at oversætte udenlandske romaner (bl.a. Marryat, Dickens, Poe, Paul de Kock)⁶. Oversættelserne afstod han som føljetoner til dagbladene mod selv at få frieksemplarer af de færdigtrykte bøger til videresalg og udlån fra sit store lejebibliotek i Silkegade. Herved sparede trykkeudgifterne, og da hans honorarer til oversætterne var små, blev det en meget lukrativ forretning⁷. Boghandelen var dog ved Jordans død stærkt på retur.

1843 udgav Jordan - i konkurrence med juristen J.L. Friberg - Eugene Sue: *Paris Mysterier*, og disse skræmmende sociale skildringer fra storstadens dyb dannede skole overalt. Louis Touscher udmaled 1847-48 *Kjøbenhavns Mysterier* i seks bind, der påvirkede Vilhelm Bergsøe⁸. 1870 fulgte V.R. efter med *Kjøbenhavns Mysterier eller den ombyttede Prinds* (ill. 4). Omtrent samtidig, men helt forglemt er *Nora Ebbesen*

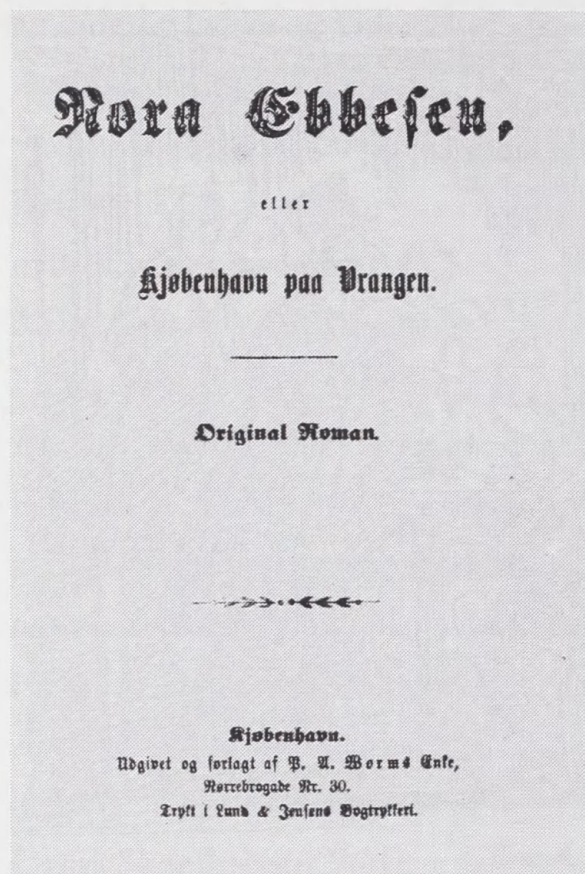

„I Kongens Naab!“

Ill. 4. Primitive træsnit illustrede af og til de tidlige folkeromaner. Fra *Kjøbenhavns Mysterier*, 1870, af den desværre uafslørede V.R. ses her en arrestationsscene med motivisk egenverdi: Manden med den høje hat er forklædt politimand og dokumenterer sin myndighed ved at hæve politihånden - en scepterformet genstand, der må have været meget upraktisk at skjule!

eller *Kjøbenhavn paa Vrangen* (ill. 5) af den herostratisk berømte P.A. Worm. Så sent som 1913 rundedes af med *Københavns Mysterier eller Prinsessen fra Grønnegade, Samfundsroman - Nutidsskildring med Sange og Kor* af C. Ylrech, dvs.: Charles Cherly (født Jørgensen). Sidste udgave kom helt fremme i 1943. - I øvrigt holdt vore nabo-lande sig ikke tilbage. Adelsmanden C.F. Ridderstad skrev, efter omfattende miljøstudier⁹, *Samvetet eller Stockholmsmysterier*, der oversattes både 1852-53 og 1853-54. Den efterfulgtes 1898 af Rudolf Björnssöns murstenstunge *Vackra Marie, Roman ur Stockholmslifvet*. Omtrent samtidig tog Julius, dvs. den legendariske Rudolf Muus, sig af *Kristiania Mysterier, Nyeste Skildringer*.

Ludvig Jordans søn E.O. Jordan (1839-1892) var lige så initiativrig. Han begyndte som forlægger og udsendte 1870 lady Caroline Lascelles (= den fejrede Mary Elisabeth Braddon): *Nattens Brødre* I-IV, der blev indflydelsesrig. Hans forretning tog et vældigt opsving, da han efter tysk mønster indførte et præmiesystem, så kolportørene kunne tilbyde læserne f.eks. et olietryk, en hængelampe etc., når alle hef-

Ill. 5: Endnu et eksempel på den tradition for storby-romaner, der skabtes af Eugène Sue. Den er af P.A. Worm, en forarmet skolelærer, der skrev sine romaner næsten i trance. Han kom imidlertid - som det skal berettes på rette sted - grueligt galt afsted med sine føljetoner. Worm lader ofte virkelige personer indgå i sine romaner - Nora Ebbesen var således en kendt kurtisane - og portrættet ligner! (Se Fogtdals *Illustreret Tidende* nr. 9, november 1992).

ter var leveret - og betalt. - en idé, der selvfølgelig også slog an hos konkurrenterne.

Jordan kom derfor snart i stofnød. Johannes Wildts værker blev genoptrykt, og den førnævnte L.J. Flamand (1800-1879) oversatte sypigeromaner på kraft, men husforfatteren, den alkoholiserede mediciner Valdemar Korfitzen (1840-1900), var alt for tit indisponeret. Jordan søgte derfor en stabil leverandør og gjorde et kup ved at sikre sig Ludvig Møller (1832-1904).

I vide kredse tillægges berømte kunstnere - H.C. Andersen og Jens Juel f.eks., gerne et legendarisk, helst højadeligt, ophav, og Ludvig Møller gik da heller ikke ram forbi: Det hviskedes om ham, at han var en uægte søn af grev Frederik Vilhelm Dannemand. Han var i hvert fald født i Frankrig, og fransk var også hans penne- navn Louis de Moulin. Det brugtes på bøger til W. Janssens Forlag (bl.a. *Jeanette Miron eller fjorten Millioner* 1877 og *Slettens Lilje eller Det hemmelighedsfulde Slot* 1879) - og han tog det med, da han 1879 ene mand påtog sig at skrive hele stoffet

til Jordans nystartede roman- og føljetonblad *Revuen, Et illustreret Familieblad*. Det udkom to gange om ugen, og "Den danske Dumas" som han kaldtes, skrev efterhånden over 400 romaner deri - *Manden med den røde Haand* 1890 og *Det sorte Hus* 1893 etc. etc.¹⁰

Da E.O. Jordan døde som en rig mand, kom der magtkampe på redaktionen - med det resultat, at *Revuen* altid vil blive husket i høj litterært selskab. Den senere nobelpristager Johannes V. Jensen ansattes nemlig til underbetaling for at presse Ludvig Møller i løn. Fra 1895-98 skrev den unge stud.med. i alt ti spændingsromaner, f.eks. *Falskmønterbandens blodige Bog* - de skal nok blive bevaret for eftertiden, for man har anet kimen til nogle af forfatterskabets markante skikkelser deri.¹¹

Ludvig Møller blev så købt af den foretagsomme bogtrykker A.W. Henningsen, der bl.a. udgav Hans Richter: *Don Redando eller Kærlighed og Kamp* 1892-94 - 2400 sider med 100 farvetryk fra Tyskland. Henningsen startede 1896 *Louis de Moulins Revue*. Dette blad gik først ind 1933 - efter at have udkonkurreret både den gamle *Revue* (som Henningsen købte og lukkede 1924) og *A.H. Jordans Revue*, som tredje generation, "unge Jordan", kun holdt i live 1898.

Da var Ludvig Møller forlængst død - men som i alle gode føljetoner er der en fortsættelse: Danmarks Dumas havde nemlig en søn, som via sine fornavne Louis Alexander allerede i dåben fik del i både pseudonym og Dumas-tradition. Han var vuggegaven voksen og tog fat, hvor faderen slap. Nogle af hans titler er allerede nævnt, men også som Erik Martens og Fjodor Uschakowski begik han nogle af føljetonlitteraturens mest eftertragtede værker - og fik også tid til filmmanuskripter. Louis, der levede 1872-1952, gjorde dog en ting, hans far aldrig ville billige: Han skrev en del om erotik.

Louis de Moulin den Yngre som han kaldte sig i 1913 på *Ligrøveren, Kriminalroman fra Wien*, skrev bl.a. for branchens mest sejlivede firma: Frederiksberg Kunstforlag.

En forløber for dette var Frederiksberg Bibliotheks Forlag fra ca. 1911. Det havde selvfølgelig intet med kommunebiblioteket at gøre, men udsendte både oversættelser (Sue, Reid), genoptryk (Olga Rosenberg) og originalarbejder som I. Sallingboe *Jorden rundt med Flyvefisken, illustreret Fremtidsskildring I-V* fra 1914. I denne bog ses en imponerende tilbudsliste på 118 numre opkøbte restoplæg, og der slås kraftigt på tromme for forlagets stjerneudgivelse Hugo Krantz: *København ved*

Ill. 6: To af Frederiksberg Kunstforlags danske hovedudgivelser - 40 år adskiller *København ved Nat* fra *Underverdenens Konge* (hhv. 1901 og 1942) men tiden har - litterært - stået stille: De er begge skrevet under pseudonym, har dobbelttitler og motiver, der går helt tilbage til den gotiske roman! Den hovedløse mand er også brugt af Ludvig Møller i *Det sorte Hus*, 1893.

Nat I-X, den første samlede udgave af vor berømteste knaldroman. Aage Welblund beundrede den, men anså den for en "temmelig nærgaaende Lokalisering af en tidligere fra Engelsk oversat Roman "Nattens Brødre" men trekløveret bag pseudonymet: Holger Rasmussen, Axel Breidahl (gamle medarbejdere ved Revuen) og den kun 18-årige Storm Petersen havde ikke afskrevet Mrs. Braddons arbejde fra 1870, men gjort det så dansk, at der kom talrige udgaver helt op til 1963.¹²

Frederiksberg Bibliotheks Forlag udsendte også 1913 den førnævnte københavnerroman af Charles Cherly (1889-1945) - og denne forhenværende marmelade- og gigtelixirfabrikant blev 1919 bestyrer af Frederiksberg Kunstforlag. Han ledede det til sin død tro mod knaldromanens traditioner. Helt op i 1940'erne genudgav han ikke alene Sue, Ponson du Terrail og Guy Boothby, men sluttede af med et originalarbejde i 1942: Jack Lester: *Mr. X, Underverdenens Konge I-VI*, skrevet af den ufatteligt produktive Niels Meyn og illustreret af Oscar Knudsen, OTA-bøgernes uforlignelige tegner (ill. 6) - 100 års klassisk knaldromantik afsluttet med manér!

Småfolk og stordrift

Den her skitserede hovedvej gennem føljetonskoven er lidt af et postulat - den har i hvert fald mange sidestier, og nogle er tillokkende.

Mange mindre forlag skød frem som svampe i skovbunden - danske nyheder kom således i 1870'ernes København bl.a. hos bogtrykkerne Carl Lund og A. Behrend, der selv var storleverandør under navnet Alex. Bérang. Hos Carl Lund opererede den også som oversætter flittige Carl Hermansen, d.v.s. den omstridte militærhistoriker kaptajn Carl Sørensen (1824-1914) - om hans produktion siger Ehrencron-Müller i sit anonymleksikon opgivende: "Egne skrifter og Oversættelser c. 1860-80". Han skrev bl.a. de *biografiske Noveller Wessel og Ewald* 1872 samt den store *Kongelig Elskov*. Skandinavisk og senere William Sørensens Forlag udsendte 1901-04 de første udgaver af *Nattens København*, som Krantz' roman oprindeligt hed. Lignende stof udsendtes så sent som 1943-45 uden om boghandel og bogfortegnelse af Forlagskontorerne og Ekspeditionen af Ludvig Johansens Samfundsromaner. Johansen (1893-1933), der var udlært smed, skrev 1923-33 føljetoner til *Ugebladet* - ægte stof: "Paa de Kanter er Himlen næsten altid blaa. Solen skinner, ogsaa Sjælesolen. Det staar tydeligt at læse i den lille Families Øjne" slutter således *Den hvide Slavehandel*.¹³

Provinsen vansmægtede heller ikke - Xenia Krøyer (1895-) forsynede en 30-40 provinsaviser med føljetoner, og der var mange forlag. I Århus var der f.eks. utvivlsomt konkurrence mellem Dansk Ugeskrift-Forlag (A. Nielsen & N. Thygesen) og Dansk Folkeskrift-Forlag (C. Nygaard), der begge 1902-04 fik trykt hos Mads Hansen i Centraltrykkeriet. Nygaard udgav bl.a. som C.N. i 1902-3 *Proletarliv i København* I-III; bogen er imidlertid af H.J. Hansen (1855-1919) - en oversat skolelærer/forfatter, der under navnet Thorgils endte som realskolebestyrer i Tølløse.

Betydeligst var imidlertid Leander Nielsen i Aalborg. Endnu 1899 trykte han for andre, men året efter udsendte han hefteromaner af Ivar Fjeldstad (=Mich. Cramer) og den førnævnte A.C. Meyer, der nærmest blev husforfatter. Senere fulgte Th. Andersen, Carl Flemming (=Jens Langkjær), Aug. Blad (=B.A. Duurloo) og Harry Søiberg, der reddedes fra sultedøden af forlagets tilbud. Denne imponerende indsats sluttede ca. 1920, hvor firmaet overgik til Centraltrykkeriets Forlag.

Hjemmeavlen dækkede dog langt fra underholdningsbehovet, og "faction"-romaner om udlandets sensationer afsattes lige så hurtigt som de oversattes. Victor

Frihedshelten Fader Gapons Hævn

over

sin Datter Tatjanas Bortførelse.

Sensationsroman fra den russiske Revolutionstid.

Af Maximilian Gorrick.

Autoriseret Oversættelse af Sivert Nielsen.

Forlagsforretningen „Fortuna“.

Sønder Boulevard 85 St. København V.

Ill. 7: Et eksempel på ukompliceret nordisk samarbejde: Kun første ark er omtrykt, ellers er de to romaner helt ens - blot har man fikset den norske romans titel og billede op, så der er noget for husarerne! Findes ikke i Det kongelige Bibliotek. (910 s.).

Under Tyrannerne's Hag

eller
Frihedsheltens Fader Gapon og hans Datter Tatjana,

Sensationsroman fra den russiske Revolutionstid

af
Maximilian Gorrick.

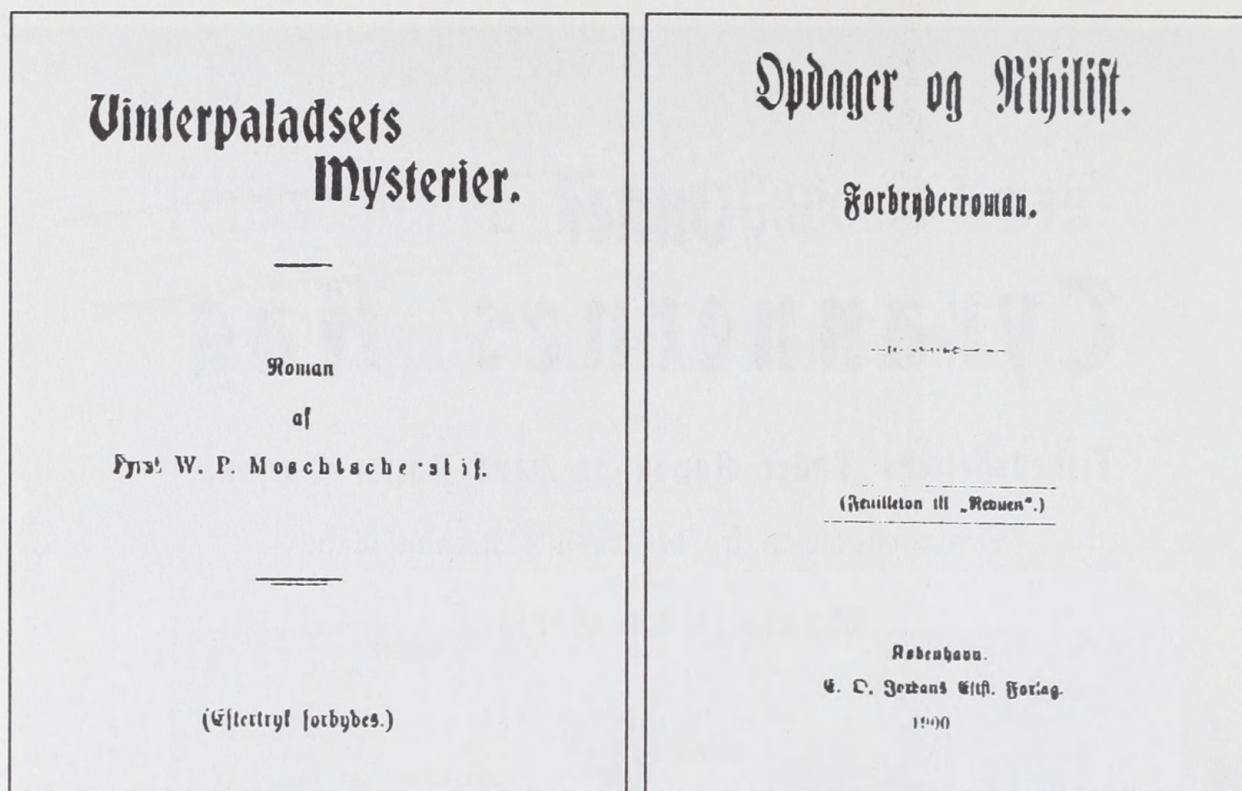
Autoriseret Oversættelse af
Sivert Nielsen.

Scene fra den russiske Opstand, som begyndte den 22. Jan. 1905.

Norsk Romanforlag,
Christiania.

Bogen var meget kendt i Norge - den lå i stadsstuen i barndomshjemmet hos Lorentz Kvam (1891-1947); da hjemmet brændte, reddede han under livsfare et par årgange af *Jordans Revue*, og han endte som en af Norges kendteste kriminalforfattere.

Ill. 8: To typiske eksempler på mindre knaldromaner: De er trykt på dårligt papir med slidte, stedvis ulæselige fraktur-typer, men ikke uden elementær spænding - og emnet: Rusland og nihilisterne var en sikker sælger hver gang! Forfatterne er ukendte, men *Opdager og Nihilist* er en tidlig Nick Carter! Deres ejere har indbundet dem pænt - derfor har de overlevet. Bøgerne findes ikke i Det kongelige Bibliotek (277 og 232 s.).

von Falks mursten om Dreyfus-affæren kom både 1900 og 1901. To forlag udsendte oberst Lemonts skildring af mordet på Serbiens kongepar 1903¹⁴, og Pan: *Dronning Draga* hørte til de mest solgte i Norge. Herfra indførtes også romanen om fader Gapon, helten fra den Blodige Søndag 1905 (ill. 7) - i virkeligheden en ynkelig forræder, købt af Ochraanen, Ruslands hemmelige politi¹⁵. En skrækblandet fascination af Rusland og nihilisterne sås i mange titler (ill. 8), f.eks. E.K.: *Selvherskeren i det skjulte Rige eller Nihilisterne i Rusland* 1882. Årvågne folk udnyttede lynhurtigt afsætningsmulighederne under kejserdømmets sidste krampetrækninger (ill. 9).

Oversættelser spillede i det hele en stor rolle. I 1906 havde J.M. Christiansen i Godsbanegade således hele tre løbende, bl.a. *Millionærdatterens Elsker og hans be- dragne Hustru* og *Fyrstens Elskede eller den smukke Fabrikarbejderske Margaritha*.¹⁶ Førende med hensyn til oversatte hefteromaner (især sypige-) var imidlertid Carl Allers Etablissement med *I ledige Timer. En udvalgt Roman- og Novellesamling bestemt for Familie kredsen*. Også det af E. Howy-Bang i Kattesundet redigerede *Vort Bibliotek. Fortællinger for Hjemmet* gjorde det godt. Det var i 1927 nået til 16. samling. Disse

to udsendelser omfatter formentlig mere end 1.000 hefter.

1908 blev skelsættende i populærlitteraturens historie: Seriehefterne, især *Nick Carter*, slog igennem. En kender beretter: "Her til Landet kom Hefterne via Dresden ... hvor Bøgerne blev oversat til de forskellige Landes Sprog og trykt ... Hefterne blev indført i fuldt færdig Stand her i Landet, og at Importen ikke har været ringe, fremgaar af, at Indførslen af Bøger ... pludselig i 1908 ... forøgedes med 200.000 Kilo! Alene i Oktober Kvartal dette Aar ankom foruden talrige mindre Forsendelser 8 hele Jernbaneladninger med Hefter!"¹⁷

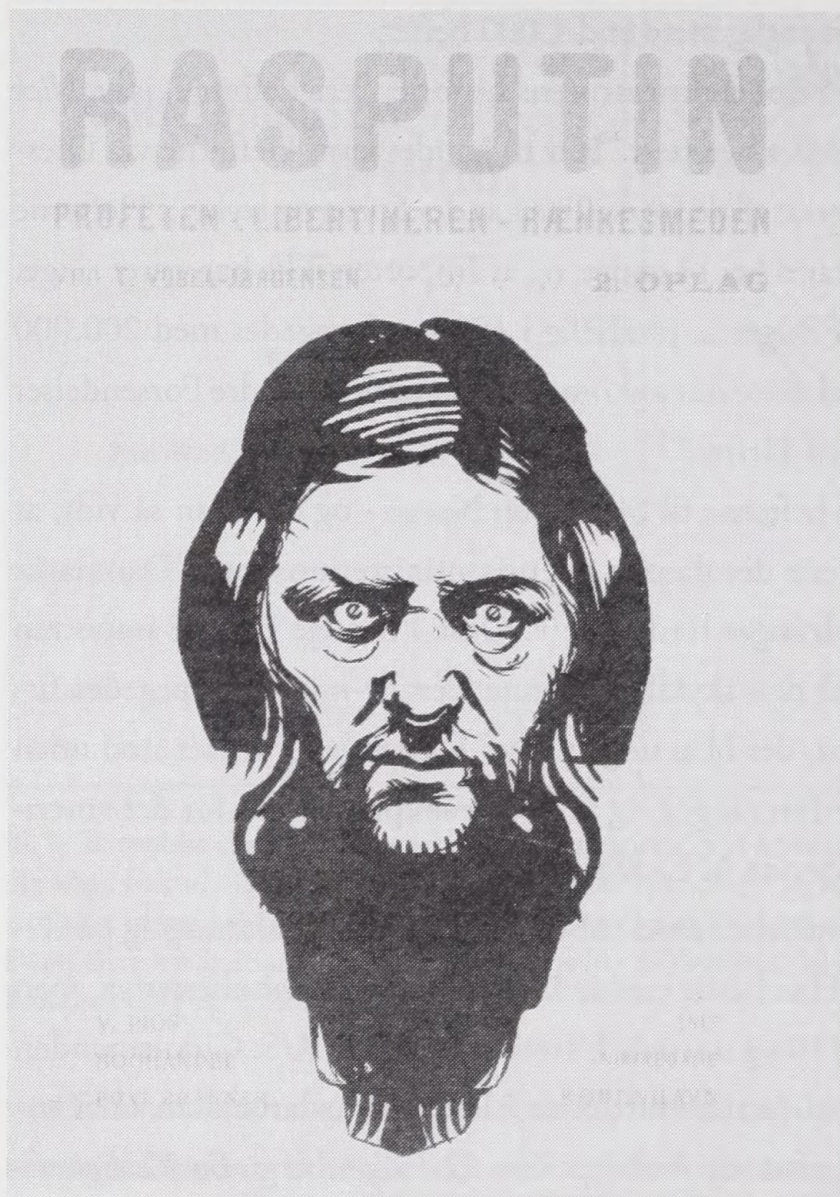
Fra København spredtes hefterne til Sverige og Norge - og det kom så vidt, at ambassaden i Oslo måtte bede det danske udenrigsministerium rense Danmarks boghandlerstand for beskyldninger fra Norge¹⁸. Også i Sverige rystede importen bl.a. bibliotekskredse¹⁹. Som den skyldige i denne kæmpe-import udpegedes firmaet Joh. Andersen og Westi, der bl.a. udgav *Ideal-Biblioteket*. Firmaet stod uden for boghandler- og forlæggerforeningen og var generalrepræsentant for det amerikanske masselitteraturforetagende A. Eichler i New York.

Den egentlige bagmand var imidlertid sæbefabrikant og kgl. fuldmægtig på Orlogsværftet Carl D. Madsen. Han havde i nogle år bortforpagtet udgivelsesretten, men overtog den selv omkring 1910 og startede Litteraturselskabet A/S. Cirkusmanden Scheel-Wandel og den allestedsnærværende Niels Meyn var medarbejdere, men hovedindsatsen var oversatte hefter og romaner som B. Falkenberg: *En Kærlighedsdrøm*. *Den smukke Fabrikspige Rosa Bergs Kærlighed og Lidelser* I-IV 1910 og fra 1910-12 den anonyme *Tiggergrevinden eller en Grevedatters Oplevelser, Roman efter Livet* I-II - de var hefteføljetonens kulmination: dinosaurer på over 3000 sider hver!

Litteraturselskabet fortsatte til i hvert fald 1927²⁰, og dets firmanavn var så velvalgt, at det vakte både genklang og modvilje.

Kristeligt Litteraturselskab - også kaldet Folkets Forlag - stiftedes således af metodisterne. Deres dynamiske biskop Anton Bast drev i forvejen med sikkert talent for folkelig agitation Fyrtaarnets Forlag, hvis ugeblad på ti år solgte 9.000.000 expl.! Samfundsfortællingen brugtes 1913 i propagandaen for Centralmissionens sociale arbejde: Heftet *Af Dybsens Nød, Skildringer af det virkelige Liv* var skrevet af den idealistiske proletarforfatter J.J. Kronstrøm (der endte som "Dr." og indehaver af Bureau Zenith, astrologisk Laboratorium.)

Det nye forlag fulgte samme retningslinier. Samtidig med udgivelsen af Alberta

Ill. 9: To danske folkesucces'er om den berygtede Rasputin (Grigorij Jefimovitsch, 1871?-1916).

Pios forlag, der udsendte en lille reklamefolder med bøger om revolutionen i Rusland 1917, stod bag T. Vogel-Jørgensens hefte; det kom i 9 oplag inden årets udgang og på engelsk året efter! Vogel-Jørgensen (1891-1972) udgav ellers krimier hos Hagerup - bl.a. 1917 den drastiske

Eltzholtz' gudelige digte 1916 og 1923 indgik føljetonromanen i en tårepersende, men effektiv filantropisk reklame: Jørn Uhl's fortælling *Baggaardens lille Pige* havde op til 1922 solgt 50.000 expl., og han lod flere romaner følge efter: *Mod Lyset*, *Hjemløs* og *Livets Storme*.

Bøgernes salgsforløb blev ejendommeligt.

1925 genudsendtes de med aggressiv markedsføring: Der var kvartalsvis afregning med præmier ("2-taarnede Sølvgenstande"), og sidste kapitel omklamrede begyndelsen til en ny roman, så abonnenten atter sad i saksen. Udgiveren kaldte sig nu "Hjemmenes Bogsamlings Forlag". Den troskyldige læser måtte tro, at det ansete indremissionske firma O. Lohse stod bag - for her udkom siden ca. 1915 serien Hjemmenes Bogsamling med Olfert Ricards folkeudgave som topsælger. Forlagsadressen var imidlertid ikke Lohses, ej heller trykkeriet - bøgerne var trykt i Rigensgade, meto-

Smilet, der oplevede 5 oplag, skønt den først havde løbet som dagbladsføljeton.

Satans Søn? er en klassisk dansk knaldroman - skrevet af Louis Møller og udsendt på Frederiksberg Kunstforlag 1917; den kom i 3. udgave så sent som i 1942. I begge udgivelser understreges Rasputins tilsyneladende umættelige appetit på det smukke køn.

disternes trykkested. Dette hårtrukne salgstrick skyldtes utvivlsomt, at biskop Bast 1924 anklagedes for bedrageri og fik en dom, som Palle Rosenkrantz åbent kaldte for et justitsmord²¹. Manden bag romanerne var biskoppens søn Jørgen, der 1916 var debuteret med en spionroman under dæknavnet Willy Stone. De vanskelige forhold tvang ham åbenbart til med alle midler at fremme salget af sine føljetoner.

Nyt dansk Litteraturselskab, der skulle udbrede gode klassikere i genoptryk, stiftedes så sent som 1940 af bibliotekerne. Forlagsnavnet var en genklang af den modstand, der vakttes ved Carl D. Madsens (synd)flod af masselitteratur.

De dannede klasser gik nemlig til angreb!

Politiet havde allerede tidligere drevet en føljetonforfatter til selvmord - ville det ske igen?

[forts. i næste nummer]

Noter

- 1 H. Stangerup: *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede*. 1936. S. 399 ff.
- 2 H.L. Tveteras: *Litteratur og lesning*, Oslo 1965.
- 3 Ulf Kjær-Hansen: Ugebladene i pressehistorisk belysning. i: E. Alkjær: *Studier i efterspørgslen på det danske ugebladsmarked*, s. 9-46, 1961.
- 4 Gert Smistrup: *Fortsattes i næste nummer Masselæsningens teknik*. 1971.
- 5 Romanen er oversat af Anton Courländer og skrevet af Paul Féval under pseudonymet Francis Trollop - et selv i branchen nærgående misbrug af forfatterinden Frances Trollope's navn! De to forfattere sammenblandes derfor i Forlagskatalogets 2. Supplement, men fejlen rettes i 3. Supplement.
- 6 Erland Munch-Petersen: *Bibliografi over oversættelser til dansk 1800-1900 af prosafiktion fra de germanske og romanske sprog*. Kbh. 1976. Samme: *Romanens århundrede 1-2*; 1978.
- 7 Aage Welblund: Da der var Knald i Knaldromanen. i: *Berlingske Søndagsmagasin* nr. 2 og 3, 1938.
Aleks. Frøland: *Bøger, bogsalg, boghandlere omkring 1875*. Kbh. 1969.
- 8 Paul V. Rubow: *Vilhelm Bergsøe og hans store Roman*. Kbh. 1948.
- 9 A. Kjellén: *Ridderstads Stockholmsmysterier*. i: *Samfundet S:t Eriks årsbok* 1943.
- 10 Aage Welblund: Den danske Dumas. Om Louis de Moulin og hans "Revue". i: *Berlingske Søndags Magasin* 5/5 1940.
- 11 Harald Mogensen: *Mord og mysterier. Den danske krimis historie*. Kbh. 1983.
- 12 Om bogens udgaver, se: DSF I, 179, III, 146-47 og 321. Må ikke forveksles med: *Köpenhamn vid natt. Modern skildring*. (Altenburg 1922) af GREVE G. (=Harald Raage, 1883-1951).
- 13 Carsten Berthelsen: *Fortsættelse følger - en bogliste om føljeton-romaner*, Løkken 1994, giver kort føljetonens videre udvikling.
- 14 Se herom: D.J. Goodspeed: *The Conspirators, a Study of the coup d'etat*. London 1962, s. 1-32.
- 15 Ronald Seth: *Encyclopedia of Espionage*. London 1972. s. 225-30.
- 16 Findes ikke i Det kongelige Bibliotek; er på hhv. 1261 og 1130 s.
- 17 D.E.F.: Den kulørte Litteraturs Historie. i: *Social-Demokraten, Hjemmets Søndag* 30/1 1944.
- 18 Aleks. Frøland: *Dansk Boghandel i Året 1908*. Kbh. 1958. S. 23-24.
- 19 Gurli Linder: *Vara barns fria läsning*. Sth. 1916. S. 85-104.
- 20 Bjarne Nielsen: *Hvem begik hvad. Dansk kriminallitteratur indtil 1979*. En bibliografi. Kbh. 1981. S. 85 ff.
- 21 Palle Rosenkrantz: *Biskop Bast og de Fattiges Penge. En Redegørelse for Justitsmordet ...*; Kbh. 1923 (= 1928).